

УДК 336.22

Вінницька Оксана Анатоліївна

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри фінансів, обліку та економічної безпеки

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Vinnytska Oksana

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Finance, Accounting and Economic Security

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

ORCID: 0000-0001-6402-6451

ПОДАТКОВІ НАДХОДЖЕННЯ В СИСТЕМІ ДОХОДІВ

ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

TAX REVENUES IN THE INCOME SYSTEM OF THE STATE BUDGET OF UKRAINE

Анотація. *Необхідність забезпечення фінансової бази нашої держави, особливо в умовах тотальної війни на території України та зростання боргового навантаження на бюджет, потребує більш глибокого вивчення сутності адміністрування податкових платежів до Державного бюджету України. Визначено, що податкові надходження займають важливе місце в доходах бюджету та займають найбільшу питому вагу в його структурі, що в свою чергу впливає на соціально-економічний розвиток країни, а також є одним із інструментів регулювання економіки країни.*

Проаналізовано динаміку частки податкових надходжень у Державному бюджеті України. Визначено, що податкові надходження становлять близько 75-80% загальних доходів Державного бюджету України та займають найбільшу питому вагу в структурі доходів Державного бюджету та, водночас, є найбільш мінливими в умовах війни.

Тому доцільно вважати, що найбільшою бюджетоутворюючою складовою є податкові надходження. Відповідно, забезпечення стабільності, прозорості та гнучкості державної податкової політики є головним в ефективності адміністрування податків до Державного бюджету України та якісному забезпеченні фіскальних процесів загалом.

Обґрунтовано, що вивчення обсягів і структури податкових надходжень є необхідним етапом ефективного управління фінансовими ресурсами держави.

Ключові слова: податок, бюджет, доходи бюджету, податкові надходження.

Summary. *The need to ensure the financial base of our state, especially in the light of the total war on the territory of Ukraine and the growth of the debt burden on the budget, requires a deeper study of the nature of the administration of tax payments to the State Budget of Ukraine.*

It has been determined that tax revenues occupy an important place in budget revenues, occupying the largest share in their structure, which in turn affects the socio-economic development of the state, and is also one of the tools of state regulation of the economy.

The dynamics of the share of tax revenues in the State Budget of Ukraine is analyzed. It is noted that tax revenues account for about 75-80% of the total revenues of the State Budget of Ukraine and occupy the largest share in the structure of State budget revenues and, at the same time, are the most volatile in war conditions. Therefore, it is reasonable to consider that tax revenues are the largest budget-forming component. Accordingly, ensuring stability, transparency and flexibility of the state tax policy is the main thing in the efficiency of the administration of taxes to the State Budget of Ukraine and the quality support of fiscal processes in general.

It is substantiated that the study of the volumes and structure of tax revenues is a necessary step in the effective management of the financial resources of the state.

Key words: *tax, budget, budget revenues, tax revenues.*

Постановка проблеми. Податки, з одного боку, є найпростішою категорією фінансової науки, це осередок фінансів на макрорівні, оскільки з них починається формування фінансових відносин на рівні держави. З іншого боку, це складне фінансово-соціальне явище, яке визначається, по-перше, усвідомленням суб'єктами податкових правовідносин функціонального призначення податку, що породжує ризики втрат бюджету; по-друге, використання податку як важливого інструменту прийняття управлінських рішень у сфері державного впливу на соціально-економічні процеси.

На сучасному етапі розвитку суспільства податки є основною формою доходів держави. Механізм податків — це фінансова функція, яка за допомогою економічних інструментів впливає на суспільне виробництво, його динаміку і структуру, а також на науково-технічний розвиток.

Враховуючи наявні зовнішні та внутрішні чинники негативного впливу (як економічного, так і політичного характеру), важливе значення має ефективність наповнення дохідної частини державного бюджету. Зважаючи на те, що основну частину доходів бюджету формують податкові надходження, аналіз цих тенденцій зумовлює актуальність даної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження ролі податкових надходжень у формуванні доходів державного бюджету України ставало предметом дослідження у працях багатьох науковців, зокрема: Гарбар Ж. В. [2], Городецької Т. Е. [3], Захожай К. В. [5], Стукаленко В. А. [8], Назаркевича І. [7], Юрія С. І. [9], Федосова В. М. [9],

Шутко А. [7] та ін. Проте, зазначена тема і надалі залишається актуальною та потребує подальших досліджень як з теоретичної, так і з практичної точок зору.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження теоретичних та практичних основ мобілізації податкових надходжень до Державного бюджету в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Бюджет є основним фондом грошових ресурсів країни та адміністративно-територіальних одиниць всієї країни. Особливого значення в контексті забезпечення фінансування завдань і функцій органів державної влади та місцевого самоврядування набуває своєчасне та повне формування доходів бюджету, що визначає місце податкових надходжень [1].

Податки є необхідною ланкою економічних відносин у суспільстві і є основною формою доходів держави та не менш важливим важелем економічного впливу держави на суспільне виробництво. В умовах нестабільності економічних систем проблеми формування достатнього обсягу бюджетних ресурсів і забезпечення ефективного їх використання набувають особливої гостроти. Однією з важливих статей доходів державного бюджету є податкові надходження. Відповідно до ст. 9 Бюджетного кодексу України, податковими надходженнями визнаються встановлені законами України про оподаткування загальнодержавні податки і збори та місцеві податки і збори.

Значною складовою формування доходів бюджету є податкові надходження, які складають основну частину ВВП, що перерозподіляється через бюджет. У цьому контексті найбільш повно проявляються їх основні функції. У процесі мобілізації частини новоствореної вартості та формування фонду фінансових ресурсів за допомогою різних форм податкових надходжень (податків, зборів, обов'язкових платежів)

фінансово-господарська діяльність окремих суб'єктів господарювання та розширене відтворення країни як в цілому регулюються [3].

Податкові надходження – це встановлені законом загальнодержавні та місцеві податки і збори, які посідають провідне місце серед методів мобілізації бюджетних ресурсів та інструментів державного регулювання економіки. Відповідно до стратегії реформування системи управління державними фінансами, побудова сучасної податкової системи, що забезпечує розумний рівень податкового навантаження, передбачає: підвищення стабільності та передбачуваності податкової системи; підвищення якості та ефективності адміністрування податків; розширення бази оподаткування; підвищення рівня дотримання платниками податків вимог податкового законодавства; вдосконалення системи митного контролю [2].

Загалом податкові надходження, їх формування, розподіл і використання є важливим елементом системи фіскального регулювання, значення якого посилюється в умовах трансформації економічної системи [5].

Формування податкових надходжень до бюджету – це процес ініціювання, адміністрування та накопичення податків за допомогою інструментів фіскального тиску.

Наслідки застосування механізму мобілізації податкових надходжень та його роль у наповненні доходів зведеного, державного та місцевих бюджетів відображаються в динаміці цих надходжень та їх частки в доходах відповідних бюджетів.

Податкові надходження займають важливе місце в доходах бюджету, займають найбільшу питому вагу в структурі доходів бюджету, що, в свою чергу, впливає на соціально-економічний розвиток держави, а також є одним із інструментів державного регулювання економіки [2].

Основною формою перерозподілу валового внутрішнього продукту є податкові надходження. Вони забезпечують значну частину доходів Державного бюджету України.

Обсяг податкових надходжень до бюджету визначається станом розвитку економіки країни, кількістю суб'єктів господарювання та їх діяльністю, які відповідно до положень національного податкового законодавства зобов'язані здійснювати відрахування на користь держави, а також потреби держави в перерозподілі ВВП та фінансовому забезпеченні реалізації державних програм [8].

Враховуючи важливість ефективного та своєчасного наповнення державного бюджету в контексті забезпечення ключових функцій у сфері економічних і соціальних функцій держави, вважаємо за необхідне проаналізувати динаміку частки податкових надходжень у Державному бюджеті України за період з 2014 по 2022 рр. включно (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка доходів державного бюджету України (млн. грн.) та частки (млн. грн.) податкових надходжень у доходах бюджету за 2014-2022 рр.

Джерело: [6]

Розглядаючи наведену діаграму, можна зробити висновок, що податкові надходження становлять близько 75-80% від загальної суми доходів Державного бюджету України.

Частка податкових надходжень у 2014 році склала 78,46% усіх доходів державного бюджету і становила 280 178,3 млн. грн.

Найбільшими були надходження податку на додану вартість з імпортних товарів (рис. 2).

Зростання в абсолютному виразі та в структурному співвідношенні ПДВ, а також акцизного податку і зборів зумовлено в умовах кризи посиленням фіскальної функції непрямих податків, що тягне за собою збільшення податкового навантаження на споживання.

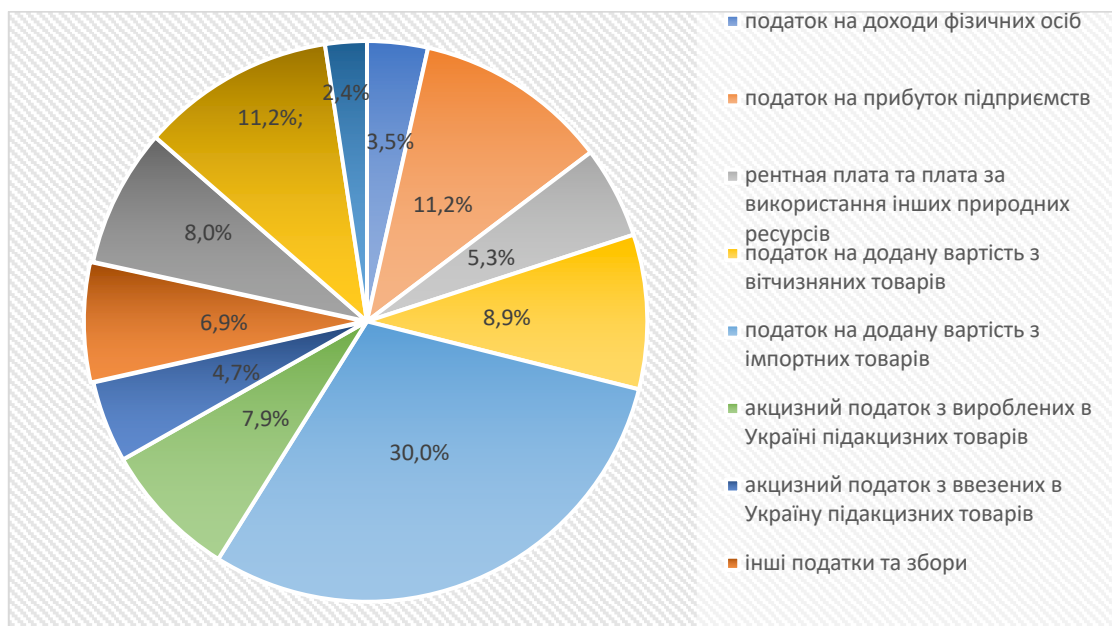

Рис. 2. Структура доходів Державного бюджету України станом на 31.12.2014 р. за найбільш значущими показниками

Джерело: [4]

Далі розглянемо структуру доходів державного бюджету України за 2015 р. У 2015 р. порівняно з 2014 р. частка надходжень податку на доходи фізичних осіб значно зросла і склала 8,43 %, що свідчить про зростання доходів населення.

У 2015 році частка податкових надходжень до Державного бюджету України становила 76,57%, що майже відповідає показнику попереднього року. У 2016 році частка податкових надходжень зросла і склала 81,76%. Найбільш значними були надходження податку на додану вартість з імпортованих товарів – 29,5%.

У 2017 році частка податкових надходжень дещо зменшилась і склала 79,06%. Загальний обсяг податкових надходжень у 2017 році порівняно з 2014 роком зріс на 45%, а темпи зростання непрямих податків значно випереджають темпи зростання прямих податків. У доходах Державного бюджету України переважають непрямі податки, серед яких найбільшу частку займає податок на додану вартість (ПДВ).

У 2018 році частка податкових надходжень майже повернулася до рівня 2016 року і склала 81,22%. Цього року, як і в попередні роки, переважала частка непрямих податків.

У 2019 році частка податкових надходжень становила 80,12%, у 2020 році – 79,10%, у 2021 році – 85,37%.

Проведені дослідження показують, що податок на додану вартість дає найбільший відсоток надходжень до державного бюджету. Це пояснюється тим, що його формування відбувається на всіх стадіях виробництва та обігу, обліковується за допомогою націнки на ціну товару та оплачується кінцевим споживачем, але його перерахування та облік до бюджету здійснюється податковим агентом. Іншими показниками, які впливають на високий обсяг сплати ПДВ, є досить ефективний механізм нарахування та сплати, який унеможливорює ухилення платників від сплати цього податку. Досить значну частку доходів бюджету посідає акцизний податок, так у структурі 2020 року його частка становила 16,2%. Акцизний податок є одним із нестабільних податків щодо формування дохідної частини бюджету, що зумовлено постійними змінами законодавчої бази оподаткування та особливостями представлення підакцизної продукції на ринку.

Значна частина доходу також формується за допомогою податку на прибуток підприємств, який характеризується можливістю стимулювання та регулювання підприємницької діяльності. Незважаючи на те, що рівень тіньової економіки в країні досить високий, обсяги надходжень цього податку до бюджету зростають, що свідчить про посилення контролю за своєчасністю та повнотою сплати податків, підвищення платоспроможності громадян, окремих підприємств та стимулювання платників до сплати за допомогою пільг.

У 2022 році економіка України зазнала величезних збитків від російської збройної агресії, і зараз оцінити ці втрати важко, адже війна триває. Війна тягне за собою безпрецедентне зростання дефіциту бюджету. Податкові надходження були обмежені через уповільнення економічної активності (рис. 3).

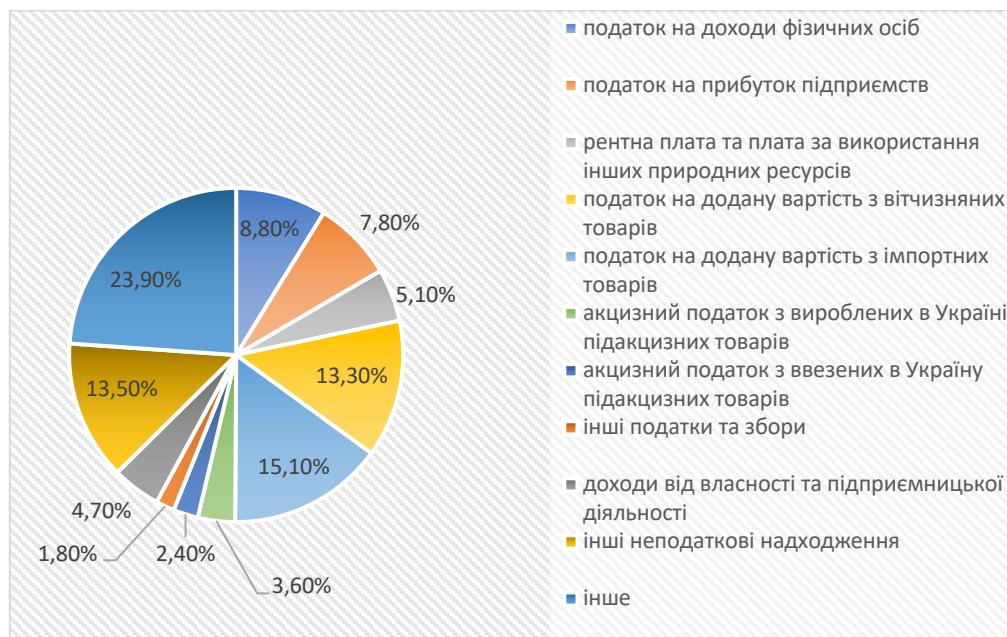

Рис. 3. Структура доходів Державного бюджету України станом на 1 грудня 2022 року за найбільш значущими показниками

Джерело: [4]

Фіскальне значення податків залежить від напрямів податкової політики, яку проводить держава на тому чи іншому етапі свого розвитку, оскільки податки є чинником впливу на економічну діяльність підприємств,

держави, впливають на всі галузі економіки та на національну економіку в цілому. Так, податки можуть використовуватися для вирівнювання доходів громадян і забезпечення певного рівня соціальної рівності, сприяти створенню нових робочих місць через надання преференцій для розвитку малого бізнесу та підприємництва, бути інструментом стримування інфляції та регулятором експортно-імпортних операцій [9]. Фіскальна ефективність податків проявляється не лише у сфері державного регулювання соціально-економічних процесів, а й у сфері суб'єктивних ринкових відносин, тобто як діяльність людей, які свідомо спрямовують свій фінансовий потенціал на досягнення економічних цілей у чинній системі оподаткування.

Отже, посилення ролі податкових надходжень у формуванні доходів Державного бюджету України можливе за таких умов: формування податкової культури населення, роз'яснення нормативних основ податкового законодавства під час тренінгів та майстер-класи для платників податків, підвищення ролі органів місцевого самоврядування та Державної податкової служби України у легалізації доходів підприємців, посилення впливу органів місцевого самоврядування на наповнення місцевих бюджетів шляхом розширення їх прав щодо місцевого оподаткування та формування інституту місцевих податків і зборів, який відображатиме напрямок політики місцевої влади щодо зайнятості населення, соціального захисту населення, охорони навколишнього середовища [7].

Значимість податкових надходжень на етапі трансформації економіки зростає не лише при формуванні фінансового ресурсу держави, в умовах зниження ефективності державного регулювання економіки шляхом накладання прямих заборон та директив система державного управління поступово переорієнтовується на застосування непрямих, в тому числі податкових методів регулювання економіки. Сутність і роль доходів бюджету доцільно розглядати як єдиний, нерозривний суспільно-

економічний процес розподілу, використання та відтворення державних фінансових ресурсів.

Висновки. Загалом слід підкреслити, що дослідження проблем формування дохідної частини державного бюджету України є цікавим насамперед тим, що саме бюджет характеризує рівень економічного розвитку країни та завдяки правильному здійсненню бюджетного процесу забезпечується економічна та соціальна стабільність та належний рівень життя населення. За рахунок податків Державний бюджет України формує основну частину доходів держави, що дає змогу фінансувати програми соціального захисту населення, соціально-культурні заходи, науку та освіту, інвестувати державні капітальні вкладення у розвиток галузей національної економіки та економіки, здійснювати реструктуризацію економіки.

Підсумовуючи, слід зазначити, що податкові платежі, які сплачуються до Державного бюджету, відіграють провідну роль у забезпеченні виконання державою своїх функцій і завдань. За аналізований період податкові надходження до Державного бюджету України становили в середньому 75-80%. Тому доцільно вважати, що податкові надходження є найбільшою складовою бюджету. Отже, забезпечення стабільності, прозорості та гнучкості державної податкової політики є головним чинником ефективності податкового адміністрування державного бюджету України та забезпечення якості фіскального процесу в цілому.

Література

1. Вінницька О. А., Корнієнко Т. О., Чвертко Л. А. Місцеві податки як джерело доходів місцевих бюджетів. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Економічні науки".* 2021. №11. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/1636987883209.pdf>
2. Гарбар Ж. В., Собчук С. І. Податкові надходження у системі формування доходів бюджету. *Економіка. Фінанси. Право.* 2017. №

- 7(2). С. 35-41. URL:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2017_7%282%29__10
3. Городецька Т. Е., Поровай А. С. Аналіз податкових надходжень в системі доходів бюджету. *Молодий вчений*. 2017. № 2. С. 243-247. URL:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_2_61
4. Доходи Державного бюджету України. Мінфін. 2023. URL:
<https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/>
5. Захожай К. В., Жам О. Ю. Роль прямих та непрямих податків у формуванні доходів Державного бюджету України. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Серія : Економіка та менеджмент*. 2019. № 18. С. 103-114. URL:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piir_2019_18_12
6. Міністерство фінансів України. Офіційний сайт. URL:
<https://www.mof.gov.ua/uk>
7. Назаркевич І., Шутко А. Роль податків у доходах державного бюджету України. *Молодий вчений*. 2022. 9 (109). С. 139-143. doi:
<https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-9-109-30>
8. Стукаленко В. А., Башинська М. І., Сворська М. К., Кабанова А. Є. Вплив податкової політики на формування показників доходів державного бюджету України. *Вісник НУВГП. Економічні науки : зб. наук. праць*. Рівне: НУВГП, 2018. Вип. 1(81). С. 236-247. URL:
<https://ep3.nuwm.edu.ua/13186/>
9. Юрій С. І., Федосов В. М. Фінанси: підручник / за ред. С.І. Юрія, В. М. Федосова. К.: Знання, 2013. 611 с. URL:
<http://westudents.com.ua/knigi/664-fnansi-yury-s-fedosov-vm.html>

References

1. Vinnytska O. A., Korniienko T. O., Chvertko L. A. Mistsevi podatky yak dzhereło dokhodiv mistsevykh biudzhetiv. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal*

- "Internauka". Serii: "Ekonomichni nauky". 2021. №11. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/1636987883209.pdf>
2. Harbar Zh. V., Sobchuk S. I. Podatkovi nadkhodzhennia u systemi formuvannia dokhodiv biudzhetu. Ekonomika. Finansy. Pravo. 2017. № 7(2). S. 35-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2017_7%282%29__10
 3. Horodetska T. E., Porovai A. S. Analiz podatkovykh nadkhodzen v systemi dokhodiv biudzhetu. Molodyi vchenyi. 2017. № 2. S. 243-247. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_2_61
 4. Dokhody Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy. Minfin. 2023. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/>
 5. Zakhozhai K. V., Zham O. Yu. Rol priamykh ta nepriamykh podatkov u formuvanni dokhodiv Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy. Problemy innovatsiino-investytsiinoho rozvytku. Serii: Ekonomika ta menedzhment. 2019. № 18. S. 103-114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piir_2019_18_12
 6. Ministerstvo finansiv Ukrainy. Ofitsiinyi sait. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk>
 7. Nazarkevych I., Shutko A. Rol podatkov u dokhodakh derzhavnoho biudzhetu Ukrainy. Molodyi vchenyi, 2022. 9 (109). S. 139-143. doi: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-9-109-30>
 8. Stukalenko V. A., Bashynska M. I., Svorska M. K., Kabanova A. Ye. Vplyv podatkovoi polityky na formuvannia pokaznykiv dokhodiv derzhavnoho biudzhetu Ukrainy. Visnyk NUVHP. Ekonomichni nauky : zb. nauk. prats. Rivne: NUVHP, 2018. Vyp. 1(81). S. 236-247. URL: <https://ep3.nuwm.edu.ua/13186/>
 9. Yurii S. I., Fedosov V. M. Finansy: pidruchnyk / za red. S.I. Yurii, V. M. Fedosova. K.: Znannia. 2013. 611 s. URL: <http://westudents.com.ua/knigi/664-fnansi-yuhy-s-fedosov-vm.html>